
ПРОГЛААС

**Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”**

кн. 2, 2006 (год. XV), ISSN 0861-7902

Велислава ДОНЕВА

РАЗПЯТИЕТО НА ХРИСТОС И ПЪТЯТ НА ЧОВЕКА ПРЕЗ ИСТОРИЯТА

**Библейско-литературни аналогии в драмата “Съдний ден”
на Иван Грозев**

The present topic draws on my research interest in the issue about the dialogue between the Bible script and the Bulgarian drama from the beginning of the 20 th century. The play scripts from that period waver conspicuously between the rhetoric of tradition and modernity. Ivan Grozev’s dramas illustrate the mystical religious cognitive model of conceptualizing the world, as well as some specific approaches to that genre. Thus, they play an active role in establishing drama as a genre. Through his play “Judgment Day” the author provides an aesthetic analogy between the atrocities of war and the crucifixion of Christ. A broad set of specific situations, expressed by direct borrowing from the Bible script, is built in the macro frame of the play. In numerous passages of the play whole biblical situations, parables with conspicuous allusion and references to the European reality from World War II have been included. This calls for literal comparison of texts while analyzing the different scenes and makes quotes an imperative proof for each specific claim. The approach to the biblical theme in the plays of Grozev is related above all to the apocryphal interpretation of texts from the gospels, but the development of the theme about the contemporary man and the war rests mainly on the author’s efforts to overcome the retelling and quotes from the biblical and apocryphal myths and to create his own literary suggestions and summaries of the topic.

Драмата “Съдний ден” е създадена под знака на религиозни чувства и преживявания. Тя е откровено религиозна творба, построена около образите на Спасителя и Вечния скитник. Макар че пресъздава и конкретни библейски сюжетни схеми, текстът “оплита” мрежа от значения, които кореспондират с евангелските истини, с апокрифната литература, с историческата хроника. Той отразява философията и християнския морал на автора си. Тук присъства и една от любимите му теми – богомилството. Идеята за смисъла на Христовото разпятие, белязала пътуването на човека през историята, преминава през драмата на “вечния евреин”, през двухилядолетното му неспокойно скиталчество.

Главният герой в тази, наречена от автора си, “мирова драма” е Ахасфер – средновековен митологически персонаж от християнска легенда, известна в литературата от 13 век. Тя разказва, че той не позволил на Христос да се отвори на прага на неговия дом, а го отпратил по кръстния му път към Голгота. Затова е прокълнат да скита по света до Второто пришествие, когато отново ще срещне Спасителя – единствен, който може да го освободи от проклятието. Изборът на самотния странстващ герой, който търси пристан за своята бродница душа, не е случаен за Грозев. Драматургът се счита за представител на т. нар. религиозно-мистично направление на българския символизъм. Поради това в драмите си той е много близо до такива идеи, “характеризиращи символа като нещо “тъмно”, “тайнствено”, “загадчно”, в него е скрито “древно богочувстване”, “старозаветните вярвания” (Ичевска 2000, 173). Сам Грозев в статията си “Новото изкуство” (Грозев 1922, 380) пише: “...първото изкуство е било религия и всяко истинско изкуство по своето съществуване се явява за днешния човек като религия... дълбоко мистично по своя произход”.

В драмата на Иван Грозев образът на Израил-Ахасфер плътно се доближава до апокрифния си първообраз – потомък, образ-символ на израилския народ, осъден на безсмъртие. “О, тази вечност, която ме гнети!” (Грозев 1945:11). Той носи паметта за Божията воля, водителство и слава. Според Библията в собствената си държава или разпръснат между народите по света, израилският народ заема особено място в човешката история, защото чрез него Бог изпълнил завета си с праведния евреин Авраам – “От Авраама ще произлезе народ велик и силен, и чрез него ще бъдат благословени всички народи на земята, защото аз го избрах” (Библия 1993, Бит. 18:18). Само този народ е наречен Божий и само на него Бог е дал конкретни обещания, но е възложил и конкретни отговорности. Той е най-обичаният, но и най-наказваният от Бога народ. Съхранил е познанието за

Твореца, на него е обещан Спасител и Месия: “Блажен си ти, Израилю! Кой е като тебе, народ, пазен от Господа. Който ти е щит, закрилник и меч на славата ти” (Вт. 33:29).

Героят на Грозев скита по света тъй, както Израилевият род поема пътя към Ханаанската, обещаната на Авраам, обетована земя. Път, през който хората, видели и чули Божието присъствие и водителство, получават най-мъдрия и справедлив закон – Божия. И в “Съдний ден” се чака Месия, за да изправи духовните пътища на божия народ, а чрез него и на целия грешен свят. Да покаже божията любов, да каже на хората да се обичат, да си прощават, да не ламтят за земни богатства, а да трупат ценности за вечния си живот, да напомни, че има спасение не чрез жертвоприношение, а чрез жертвата на Голгота – “... Нарамил тежък кръст, Той шестваше към Голгота... Тълпата кряскаше, тълпата го ругаеше... И аз сам го похулих в лицето... Тогава той ме прониза със своя крогък поглед, и аз като насъне – чух гласа му: “Иди, върви! – до моето второ пришествие...! ... О, оттогава аз тръгнах из Неговия трънлив път – по Пътя на страданията... Аз съм живата вековна съвест на света” (с. 15).

Всяка от седемте картини на “Съдний ден” представлява относително самостоятелна цялост, която фиксира важни моменти от библейската и човешката история. Отделните части са аналогия на важни, съдбоносни стъпала във взаимоотношенията между човека и Бога. Избрани са историческите ситуации, потърсени са драматически герои, които представят библейски и исторически лица, имащи съдбова роля в библейското и човешкото време. Само в първа и втора картина протича реално време, другите картини предлагат мистичните видения и халюцинации на главния герой. Съдният ден се случва в шеста картина, в седма се установява мирът на земята – пряка аналогия със Сътворението на света за седем дни. Драмата сама създава своето време. И всеки момент съдържа в себе си кълвовете на бъдещето. От тази гледна точка по нов начин се разкрива драматургичното изискване за единство на времето. Времевата разпокъсаност на сцените в “Съдний ден” е насочена против принципа на абсолютната последователност на настоящето, защото всяка сцена има своя предистория и свои последици извън драмата. Това конструиране на хронотопа създава алюзия за пътуването на човека през времето и историята. Съдният ден е денят, настъпил след свършека на пълногата на времената (след Разпятието и погребението на самия Бог). Той е ден на пре-сътворението на света след сътворяването му в седемте дни. Той е начало на новото време, което е вече извън времето, подчинено на цифрата седем.

Времето на действие в началото на драмата визира съвременността на автора – апокалиптичната за Европа атмосфера на Втората световна война. Мястото на действието е подземие на обсаден град в Европа: “...Картечна – тракане на грамадни челюсти... На кълбо свити – стоманени исполински змии се търкалят с грохот, повалят лесове и бълват огън... Из въздуха се носят апокалиптични чудовища: дракони – бълващи пламъци, металически птици – сеющи смърт... Цялата земя гори, океаните пламтят. Това е царството на Свръхзвяра, където един народ поглъща друг народ” (с. 10). Бомбите като дяволско изобретение, измислено сякаш в неземн, далечен, адски свят, поемат своя сатанински път към Земята. Войната е изключителна ситуация в живота на човека. И в старозаветните библейски времена народите, в това число и израилският, често воювали и много малко време живеели в мир и съзидание. Както всичко друго, и войната на израилтяните била подчинена на Божия закон, даден им чрез пророк Мойсей. Те започвали война само ако получили от свещениците и пророците Божието благословение. Всяка битка без Бога била обречена на поражение (Вт., гл. 20). Побеждава не по-силният, а този, на когото Бог помага. В “Съдний ден” драматургът тревожно предупреждава, че войната е време, когато човешката мисъл и човешкият живот са безпътни и безсмислени; време, когато човешката душа се е превърнала в запустяло езическо капище. Светът е слязъл в долната земя на хаоса и ужаса – “Подземие в обсаден град – цяла подземна крепост с всички удобства на кабаре и жилище” (с.1). Текстът локализира топоса на Ада. Няма порядък – ведно живи и мъртви участват в драмата на абсурда: “О, светът – грамаден кинотеатър... Поколение след поколение отдавна са слезли в гроба, а сенките им още витаят и ридаят върху белия екран на времето... Всички, които идват в това подземие, полудяват, всички губят ума си и се въртят онесветени: едни се молят, други охкат, а някои очакват смъртта с псалми на уста...” (с.12).

Войната като човешко деяние е изправила човека престъпен, умобъркан и прокълнат пред пропастта на заслужената участ. Светът е изпълнен със зло и насилие, населен е не с човеци, а с хтонични същества: “Да, аз виждам: предпотопни исполински дракони, хвърчащи птеродактили, гигантски ихтиозаври и гущери, тежки мастодонти, покрити с люспеста броня, въоръжени с грамадни челюсти (с. 9). Войната е върнала човека в старите библейски времена при закона на Мойсей “Око за око, зъб за зъб!” и проклятието срещу Каин. Тази праведна разплата вещае нов Апокалипсис. Като предците си, измъчен, разяждан от човешка земна суета, като

пророците на народа си Израил-Ахасфер говори от името на Бога и предрича: “Аз – безумецът – гледам в книгата на битието и косите ми настръхват... Аз не мога да не викам... Сбъдват се словата на пророците – техните кошмарни видения стават действителност! Треперете, народи! (с.13)... Аз съм живата легенда на Израил, аз съм живата вековна съвест на света” (с.15). Героят на Грозев оповестява съдбата на човешкото мироздание – крепост на злото. Картината на Страшния съд е изградена с библейска категоричност и необратимост: “Иде страшен съд! Рушат се основи на стария свят, тъмници се отварят, гробовете изхвърлят своите мъртъвци (с.19)... Той бди през всяка тъмнична врата – пред Неговите стъпки се рушат гнили империи; и бетонени укрепления и бункери падат... Ето, слушайте, Той иде... в самия Ад” (с. 21).

Иван Грозев интерпретира библейския мит за възшествието на Спасителя на фона на трагичната съдба на съвременника си във върхови моменти на изпитание на вярата и човечността. Чрез поведението на героя се разкрива дълбокохуманната същност на християнската идея за изкуплението и страданието: “Не поменувайте името Му всуе, че Той е тук... Аз Го виждам навсяде – великият Страдалец, който е разпънат за света и страда със страданието на целия човешки род... Ето Го – Той идва, в най-голямото нещастие. Той идва... (с. 20).

В драмата се разглежда един интересен за съвременността проблем – ролята на науката и знанието се противопоставя на трите божии просветления – вярата, надеждата и любовта. Това разбиране и тълкуване е резултат на философските възгледи и мистичните увлечения на Грозев. Различните гледни точки се защитават от драматическите лица – поета със слънчевото име Аполоний, и Асмодей – учен-физик, изобретател на уред, който чрез космичните лъчи иска да бъде господар над живота и над смъртта – както Бог. С развитието на науката се обяснява пораждането на войната. Знанието, цивилизационният напредък се обръщат срещу човека, причиняват страдание “...Със своите открития учените увеличиха злото в света и станаха съюзници на смъртта, за да се изстреби по-бърже човешкият род” (с. 5). Като Божие създание с грехопадението човекът получава знание земно и знание Божие, знание за зло и добро. Грозев припомня библейската истина, че само Бог, този, който притежава съвършеното знание, само “Знаещият всичко” може да даде на човека истинско познание – онова, което дава мъдрост и разум. Онзи, който отхвърля Твореца, е безумец и превръща знанието в глупост. Има земно знание, което бързо и лесно се превръща в безсмислено оръдие на суетата. “С тоя уред ще мога да завладя космичните

лъчи, ще мога да ги събирам и разпръсквам по своя воля и така да бъда господар над живота и над смъртта” (с. 5). Това знание е преходно и не-трайно и не всякога е от полза за човека. Щом не е с Божията благословия – знанието е пагубно: “... О, науката извършва най-голямото злодеяние – тя убива самия живот... Вие, учените, сте фатални хора. Поради вас загива светът... Какво направихте вие от земята, от Божията земя? Черни магии на черно изкуство, вие развързахте урагана, извикахте бури, катаклизми...” (с. 6). Щастлив е всеки, който получава от Бога дара на знанието, но според библейската истина – “по-добре оскъден от знания, но богобоязлив, нежели богат със знания, а престъпник на Закона.” Героят на “Съдний ден” проповядва, че за Божието знание хората трябва да жадуват и да го пазят, особено онези, живеещи в последните времена преди второто идване на Христос. Защото според Ездра изчезването на знанието ще е един от признаците на тези времена. “Ето, ще настанат дни, когато мнозина от земните обитатели, владеещи знание, ще бъдат грабнати и пътят на истината ще се скрие, и вселената ще обеднее откъм вяра и ще се умножи неправдата” (Прем. 3:6). Съвременникът на 20 век изразява разочарование и отчаяние от развитието на човешката цивилизация. Щом няма вяра и любов – няма и съвест и смирение, които да предпазват от прекомерна себелюбов: “... За съвест може да говори само онзи, който вярва във вечен закон и в Бога, а вие, учените, отхвърляте религията” (с. 7). Текстът на драмата утвърждава вярата и любовта като едни от най-трудно осъществимите духовни подвизи, защото чрез тях човекът дава в сърцето си предпочитания на ближния.

Ситуацията на войната от 20 век асоциира времето, когато лъжливи ревнителите на Закона и лицемерни духовни учители отклоняват еврейския народ от спасителния път. “Знам ви аз, о вие, князе на църквата, – неведнъж вие сте си служили с ръката на палача и сте благославяли тая престъпнишка ръка. Вие убихте вярата и я привързахте за победната колесница на тираните, вие посяхте омразата и насъскахте народите едни срещу други – навсякъде кръстът предшества меча...” (с. 17). Със своето поведение и позиция духовенството се е отдалечило от човека и неговата потребност да общува с Бога. В провала на света, в безсрамието на войната и светската, и духовната власт предават човека. Срещу тях се възправя Ахасфер, обзет от лудост: “А мене никой човек не може да ме обори, че аз съм Израил – богоборецът!” (с. 17), обладаван от свръхчовешка сила, затваря присъдата и пророчеството си в тайнството и мистиката на кабалата, очертавайки я с жест. Така звучи и словото му – и пророческо, и загадъчно, и заклинателно – като в транс. “... Аз изричам над вас проклятието срещу Каина, чиито

печат вие носите... върху челата си!... О, вие, служители и кръвожадни богове, вие ще загинете от своите собствени оръжия, които издигате срещу човечеството!” (с.18).

Втора картина на драмата потапя читателя в религиозен мистицизъм. Лицата се движат и говорят като в съновидения. Изгражда се библиейски конструкт: един кът от Ерусалим, хълмът Голгота – повтаря се библиейският сюжет за Христовото разпятие. Сред действащите лица разпознаваме библиейските персонажи Иуда, Мария Магдалена, Мария Клеопова, разбойника Варава.

В дух на мистицизъм се интерпретира образът на Исус и в смисъла на библиейското откровение се разкрива неговата трагична мисия и същност. Героят Ахасфер присъства като проговорила съвест. Той е връзката с персонажната система от предходната част. Това смесване на герои от една епоха и пространство с друг хронотоп е драматургичен способ у Иван Грозев, за да установи връзката между пластовете на прогичащото двухилядолетно време, да утвърди мисията на “вечния евреин” като разтревожената съвест и да илюстрира трагедията на вечното му скиталчество: “Вижте там! Издига се разпятие! И той ме гледа от кръста... Аз Го похулих, а Той ме погледна само... О, съвест, ти никога не ще заспиш вече, о, мои бедни нозе, вие никога не ще спрете вече, о, моя окаяна уста, ти никога не ще замлъкнеш вече!... аз ще бъда вечен скитник – без дом, без подслон, без утеха... Невинна кръв е пролята – това е начало... Някога Яков победи Бога и бе наречен Израил; а днес Израил уби Бога! И няма да има край на това богоубийство.” (с. 33).

Най-тъжното и най-славното място в Христовата ера на човечеството – разпъването на Богочовека, Божия син, е повод драматургът да напомни на съвременниците си смисъла на важни библиейски истини и послания – смисъла на разпятието като свобода за заблудения греховен смъртен, спасението и цената на жертвата (тайнството на Голгота), за самотата след предателството.

В драмата е възпроизведено разпъването на Исус с изведени акценти върху предателството, мисията на Иуда и смъртта на Исус. Авторската идея насочва към ключовия характер на Великия петък – за смисъла на жертвата и обществения резонанс на случилото се. Грозев избира по двама представители на йерусалимското общество, за да представи различния поглед към самопожертвователността на Христос и неговия път към Голгота. Чрез техните коментари и пророкувания – почти директни заемки от Библията – се търси обобщеният образ на Исус и представа за значението

на едно съдбоносно събитие. Мъжете се съмняват в месианството му, жените жалят и оплакват, съзнават праведничеството му, вярват в чудесата му, учениците Исусови проглеждат във възкресението и безсмъртието, Неверникът Арон обявява Назарянина за обикновен мечтател и измамник. Тези позиции към Спасителя, зададени от началото на кръстния му път, се запазват и повтарят през вековете в търсенето на Истината, Вратата и Пътя.

В текста на драмата се открива един позаглушен от времето нюанс в евангелското описание на сетния час на Исус. Това е поведението и отношението на римските войници към акта на Христовото разпятие. В библейския текст го поругават и хулят: “Също и войниците се подиграваха с него, като се приближаваха и му поднасяха оцет и казваха: Ако си ти Иудейския цар, спаси се сам.” (Ев. от Лука, 23:36–37). В драмата се интерпретира темата за избраничеството, за прокълнатия народ, за земната и небесната власт чрез гледната точка на тези чужди пратеници в земята на Исус, но имащи отношение към стореното от него: “Рим високо тачи своите първи хора – гадатели и поети там живеят във великолепни дворци; на Цезарите се строят храмове, че те са боговете на земята... Затова Рим владее над света, и неговата власт е несъкрушима, а евреите – избиват праведниците и царете си, затова те ще изгубят своето царство” (с. 28).

Както в Библията, и в драмата Христовата кръв от Разпятието говори за насилствена смърт на жертва с очистителна (умилостивителна) цел – кръв, пролята чрез смърт, което прави жертвоприношението действено. Кръвта на най-невинния, най-безгрешния е в центъра на библейските текстове, защото е на Божия син. Въвеждайки в контекста на една съвременна война, Грозев напомня за Божествения план за спасение на човечеството от грях – проливане на кръвта на един праведник за облекчаване на човешкото страдание, за вдъхване на вяра и надежда у човека, за спасението от грях и зло: “О, чудо на Голгота! Душата ми се опиянява от ново вино, в жилите му потича нова кръв...” (с. 25). Вина за тази кръв носят всички, участвали в убийството на Христос, но вина носят и всички човеци, които не са оценили в земния си живот цената на тази жертва: “О, гадове от всички земи, елате всички на Голгота, – там има за вас пиршество: аз ви приготвих жертва... Разкъсайте тялото на Богочовека, както раздрахте ризите му, изтръгнете сърцето му и се опийте с Неговата топла кръв, за да заякнете и да извършите своя славен подвиг...” (с. 25). Проповядвайки чрез героите си, Грозев предупреждава, че ако не се разбере цената на тази кръв, човекът ще участва в нейното проливане не като съучастник

в едно велико дело на благодат и спасение, а като безразличен свидетел на убийство. Пролятата невинна кръв в един богоненавистен акт, какъвто е войната, е свидетелство, че човечеството не се е пречистило и осветило за богоугоден живот от кръвта на Божия син – “Той е от Бога пратен в усилни времена да ни покаже пътя на спасението, а ние го убиваме... Тези евреи са чуден народ – свой човек убиват – най-добрия, най-благородния свой син... Открай време те са избивали с камъни блудниците и пророците” (с. 27). Проблема с жертвената кръв Иван Грозев свързва с предопределената съдба на еврейския народ, разгърната в текста на Стария завет. Именно Ахасфер е символ на вечно търсеция и скитащ еврейски народ, който носи проклятието за пролятата кръв: “Убийство, убийство! Израил уби Бога в човека, Израил проля невинна кръв... До края на света аз ще бягам и ще викам: – Извършено е най-страшното злодеяние в света...” (с. 32).

Пътят на човека през историята е осеян с предателства. В драмата се срещаме с Иуда – човек коварен, лицемерен и сребролюбив – след предателството, платено с трийсетте сребърника. За разлика от Библията Грозев влиза в трагизма на неговото покаяние, породено от себелюбивото сърце, от уплахата, че е предал невинен човек на смърт, от осъзнаването, че е подвластен на Сатаната, че е негова жертва, че е изоставен. Драматичният герой Иуда сам себе си прокллина и разпъва на кръст, сам избира своето изкупление за Богопредателството: “О, Иуда, какво стори ти, Иуда! Ти продаде Богочовека за няколко презрени сребърника – да стане жертва, невинна жертва, за изкупление на нищожния презрян живот на престъпниците... Къде да отида – вдън земя да потъна, да се скрия от света, от себе си, от лицето на Оногова, Който всичко вижда, Който всичко знае, от Когото не мога да се укривя, не мога да избягам... О, гадове от всички земи, елате всички на Голгота, – там има за вас пиршество: аз ви приготвих жертва... О, проклятие над моята глава! Как ще изкупи своето Богопредателство!” (с. 24–25). Остава заслуженото наказание и тежката присъда за измяната към ближния: самотата на предателя – презрян, опозорен, недостоен – “Недей ме нарича брат! Аз нямам никакви братя, аз съм сам, сам! Предателят е винаги сам...” (с. 23).

Хуманистът Грозев вярва в човека. Дава възможност за покаяние на предателя, а на разбойника Варава, свидетел на Разпятието – възможността да осъзнае смисъла на Христовата жертва: “... един безгрешен, един праведник изкупува моите грехове... Един е разпънат за всички (с. 23)... Аз съм свободен! О, чудодейно разпятие, благословено разпятие, ти извършваш това, което аз и моите братя не успяхме да постигнем. Един е прикован

на кръст, а хиляди неволници и роби ще се освободят от своите вериги...” (с. 25). Онова, което ни дава евангелският текст, Иван Грозев доразвива в посока към психологията на образа – неговото просветление, че Христовото разпятие е път към човешката свобода, че Христовата жертва е спасение и нова истина за човека.

Човешкото време след разпятието е озарено от огнените пожари на човешката лудост; човекът е обхванат от зашеметяващата идея за безсмъртие. Сменят се историческото време и пространство, но се повтарят ситуацияите на “величаво безумство”, зададени още в първотекста на Библията. Отново сред времената и хората върви Ахасфер. Пирът по време на чума и зрелищата, които отдалечават човека от духовна вглъбеност, са резултат на абсурдността и нелогичността на човешкото поведение, от лудостта на едно общество и манияцината на един безумец (Нерон), който в желанието си да се превъплъти в Богочовек се превръща в Богозвяр. Кръстът и огнят са наказание за онези, които “се прекланят на някакъв Бог, умрял на кръст... за тях ще бъде голяма чест да умрат като своя Бог...” (с. 37). Пламналите разпятия пред Форумата са предизвестие за края. Пепелищата привличат проклетие и са знак за ново явяване на Спасителя: “...Тогава се издигаше едно разпятие, а днес – хиляди разпятия се издигат...” (с. 40). След Йерусалим, и Рим се превръща в пепелище. Империи и царства залязват в заревото на пожарите. Сред безбройните сенки на жертвите страхливата душа на тирана (както душата на Иуда) проговаря с угризенията и осъзнатостта за стореното зло. “А къде беше живият бог на християните да ги отърве от устата на лъвовете? Защо дори и Богът на милостта не се смили и остана незатрогнат?... Смътно очаквах в душата си да стане някакво чудо – и бях готов, и аз дори, да повярвам...” (с. 43). Най-голямото проклетие е да се страхуваш от името си. То като обществен идентификатор на личността се схваща и като част от самоличността на човека: “Не ме назовавай по име! Аз се плаша от сянката си, настръхвам от името си... О, името ми – през вековете – ще се изговаря с проклетие...” (с. 41). Името на Нерон е осъдено не за забрава, а на проклетие. И двете значения – на “умрял съм, забравен съм от хората” и клетвата над името имат образна преосмисленост в библиейския първообраз и означават “лишен съм от общеност към Бога и от неговата милост да получа вечен живот, безсмъртие...” (Откр. 3:5).

В ”Съдний ден” срещата между Нерон и Ахасфер е драматична, емоционално наситена; дават си среща езичникът, който иска да бъде бог, да остане безсмъртен, и християнинът, който изживява ужаса на своята

вечност и стига до прозрението, че човекът не може да носи бремето на безсмъртието: “О, вечност, о, ужас! Не искам безсмъртие, не искам да бъда бог! То значи да понеса бремето на целия свят върху плещите си... Сега чувствам колко е бил тежък кръстът, който Ти бе понесъл към Голгота, когато аз те похулих...” (с. 46).

Друго историческо стъпало, поредна драматична съдба е времето на средновековната инквизиция. Тогава, когато християнството силно се догматизира, а богомилството като мощно течение разтърсва Европа. Топосът и персонажите са конкретизирани – Испания по времето на Филип Втори. Шествайки из човешката история, Ахасфер се превъплъщава в образа на магьосник-еретик. Светата инквизиция действа в името на Спасителя – заклеява богомилите, обявява ги за магьосници, съобщници на Сатаната, предвестници на Антихриста, синове на Ада. Драматургът е в стихията си. Процесът срещу Ахасфер, обвиненията срещу него и учението му представят възгледите и пристрастията на мистика Иван Грозев относно богомилството. В текста се разгръща полемиката за тайното знание. Грозев има възможността и чрез “Съдний ден” (както в статията си в списание “Хиперион” от 1925 г.) да представи богомилството като мистично учение върху фона на историята – както впрочем гласи и подзаглавието на неговата статия. Светът е създаден от Сатаната, рождението на Христос е мистично, а човекът трябва да очаква деня с пожарните жертвени отблясъци на всички векове и с неугасимата слава на всички мъченици: “...Маври, евреи, еретици – вие разкъсвате с жезла плътта им, вие ги горите... О, демони, о, изчадия, вие подпалвате ад тука, на Земята... В името на Бога на Любовта вие убивате Бога в човека – вие продължавате дялото на Голгота... С нечовешки глас вие разкъсвате тялото на Богочеловека, вие го горите на огнени кладилки!” (с. 54).

Чрез текста на драмата Грозев „поглежда” в трагедията на отделния човек, на конкретно историческо лице, което е призвано да направлява историята. Испанският крал Филип Втори трябва да накаже собствения си син заради дързостта му да не се подчинява на светска и църковна власт. Кралят, не бащата, диктува действията и мислите на героя. Съдбата на младия човек, носител на нови, антифеодални настроения, който протестира срещу догматизма и схоластиката на църковната институция, е подходящ световен пример, който показва пътя на човечеството в историята, но и в отношението му към бога. Възлов момент е и за Грозев, който трасира с тези драматични жалони скиталчеството на героя си Ахасфер през историята.

Бог следи пътуването на човека през историята. Слиза отново при него, за да подреди душата му, да захрани вярата му и да въздаде. “Съдний ден” представя силно драматично Христовото второ възшествие. Завърта се колелото на библейската история: “Из дима и пламъците на кладите светва в небето грамадно разпятие. В следващите мигове исполинската фигура на Христа се отделя от кръста с разперени ръце – да прегърне целия свят в своите обятия” (с. 61). Светът е достигнал ситуация на максимално зло – хората се мразят и предават, чезне любовта, кръвта на праведниците тежи над земята, плътта им се изпепелява, църквата запалва на земята “спасителен” ад. Бог, великият “Страстотерпец”, се завръща при хората, отделя се от своето разпятие, за да прониже с милост людските сърца, да накаже онези, които рушат Божието царство на земята. Безсмислието и хаосът на човешкото битие изправят света пред ново начало.

Звънтенето на камбаните, мощното звучене на Марсилезата и Деветата симфония на Бетховен затварят тази картина, оповестявайки новия прелом в човешката история, продиктуван от намесата на Спасителя. Грозев достига до върхово състояние на своя възторг и религиозен екстаз. Симфония № 9 (1824 г.) изразява великата идея за всемирното братство на човечеството. Музикантът-мислител и хуманист Бетховен вписва в структурата на произведението си Шилеровата ода “Към свободата” (истинското заглавие на одата композиторият сменя с по-неутралното “Към радостта”). Тържественото звучене на акордите на симфонията в текста на драмата носи послание за смелост, борба за свобода и хуманизъм в живота и изкуството, символизира Новото, обновения човек, свободна Европа.

Така тържествено – с камбани и топовни гърмежи, завършва “Съдний ден”. Последната картина е картина на пробуждането и обновлението. Край на грозните и страшни съновидения – за жалост историческа реалност, случила се и изживяна през вековете от човечеството. Хуманистът Грозев, изправен пред ужасите на нова война, проповядва на братята си, че светът ще преживее едно ново разпятие и в края на краищата човечеството ще бъде озарено от разум. Както пророкуват пророците, както свидетелства за себе си сам Христос, както уверява апостол Йоан в своите пророчески видения за бъдещето, Христос ще дойде на този свят втори път в слава, величие, побеждаващ Сатаната завинаги и съдещ човеците според делата им. Ще дойде, за да положи началото на един нов свят, в който смъртта, адът, грехът, Сатаната и хората, неживели по Божия закон, ще бъдат осъдени на втора смърт, на гибел, а на новото небе и новата земя ще царува Бог, истината, правдата и любовта. След общото разпятие следва мир на земята.

Още през 1940 г. Грозев издига идеята за обединена Европа и свят: “Няма вече гонитби и убийства. Всички народи се съгласяват да сложат оръжие и да образуват едно голямо семейство – чрез един всеобщ съюз” (с. 63). Израил-Ахасфер провъзгласява “край на Века”, обхванат от религиозен екстаз и вяра. Финалът на драмата е тържествен апотеоз на Бог и на идеята за Спасението: “Той е Един за всички – Той свети еднакво на праведни и на грешни. Няма вече елин, няма юдеин, няма самарянин... аз ида... аз ида...” (с. 64). Съдният ден е Ден първи на пре-сътворението. Той е ден на спасения свят, изведен от нощта на грехопадението, смъртта и времето. Както Възкресението е ден на зачатъка на Божието царство, така Съдният ден е началото на неговото окончателно връщане и утвърждаване на земята.

Финалът на драмата “Съдний ден” кореспондира пряко с последната от книгите на Библията – “Откровение на св.Йоана”. Съдбата на съвременника се проектира върху библейския мит за Второто пришествие: “И стана война на небето... И биде свален големият змей, древният змей, наричан дявол и сатана, който мами цялата вселена – свален на земята, а заедно с него бидоха свалени и ангелите му” (Откр. 12:7–9).

Така чрез текста на “Съдний ден” Иван Грозев естетизира аналогията между ужаса на войната и разпятието на Христос. В макрорамката на драмата се включват преразказани, конспектирани цели библейски ситуации, притчи с неприкрито търсената алюзия и отпратки към европейската действителност по време на Втората световна война. Това налага при анализа на отделните картини да се съпоставят буквално текст с текст и цитирането да се явява като наложително доказателство за отделните твърдения. Подходът към библейската тема у Грозев тук е свързан преди всичко с апокрифната интерпретация на евангелските текстове. Но разгръщането на темата за съвременния човек и войната се опира главно на авторовото усилие да излезе от преразказа и цитирането на библейските митове и самостоятелно да изведе своите художествени внушения и обобщения. В интерпретацията си той е верен на мистицизма и на изостреното си религиозно чувство. И в този му последен драматургичен текст личи символистичният план на изказа. Символизмът в драмата му, както в поетическите му текстове, е галерия (а не школа) от различни художествени осъществявания.

“Съдний ден” на Иван Грозев е доказателство за движението на българската драма към европейските духовни ценности. Библейският герой Ахасфер е превърнат в емблема на модерността. Чрез него драматургът не просто създава сюжет или алюзия, отвеждаща към съдбата на евреите по

време на войната, а търси общочовешки и християнски ценности. Край пътя на модерния живот, по който цивилизацията върви с все по-голяма скорост, стои Бог. Той знае, че човешката “машина” бърза към все по-пълна трагедия, защото вярата е прегоряла и моралните принципи са умъртвени. Войната увеличава границите на нещастieto и прави по-всеобщ и по-трагичен човешкия вик на болка. Посланията на Грозев напомнят предсказанията на съвременен Месия по примера на апостол Лука: “Хората ще примират от паника и ще очакват онова, което трябва да се случи на вселената” (Лука 21:26).

В текста на “Съдний ден” не митични герои или наши си орисници, вечерници, изричат проклятие, а сам Бог. Тяхното място на медиатор се заема от самотника Ахасфер. Чрез него се търси смисълът на проклятието и човешката орис. Символистичният език, актуализацията на общобиблейски истини и емблематични евангелски текстове, вечната тема за човека и войната свързват тази драма с европейския духовен живот. Интерпретацията на историческото събитие, възплъщаващо съдбата на народа на Европа, възкръсващ, изправен пред своята Голгота, и неговите аналогии в библейската и световната история, е доказателство за включването на “Съдний ден” във важен трансформационен процес на драматургичното ни мислене – преориентиране към философско-религиозно проникване в изобразяваната действителност. Човечеството е принудено да върви към добрата идея за Бога в лоното на историята. Това е и голямата човешка и творческа мисия на Иван Грозев.

БЕЛЕЖКИ

Ичевска 2000: Ичевска, Т. Митичното в българската литература – светове и форми. Пловдив, 2000.

Грозев 1922: Грозев, Ив. Новото изкуство. – Хиперион, 1922, № 6–7.

Грозев 1945: Грозев, Ив. Съдний ден. София, 1945. (Всяко следващо цитиране на текст от драмата няма да бъде извеждано в библиографията, а ще бъде указано като страница след съответния цитат.)

Библия 1993: Библия. Издава Св. Синод на Българската православна църква. София, 1993 (При всяко следващо цитиране на библейския текст ще бъдат указвани главата и стихът от съответната книга на Библията).